

Frugtstand af mælkebøtte. (ES).

eller *saladier* om politiets udrykningsvogn med stålgytter for vinduerne, men i Danmark, hvor det nævnte køkkenredskab var ukendt, blev -kurv til -fad (jf. »komme i fedtefadet«), at køretøjet var mørkegrønt har sikkert også bidraget til øgenavnet salatfad (3).

Salaten gror i morgenregn – den kruser, når det fryser. Den er et regnvådt eventyr om bønderpigens kyser *Harald H. Lund* (4).

LITTERATUR: (1) 878 1,213; (2) 488d 410; (3) 85 28,114; 85c 203; 844 28 & 29/1 1954; (4) 561g 18.

Løvetand, Mælkebøtte, *Taraxacum vulgare*

Meget almindelig og ofte besværlig ukrudtsplante med rodstillet roset af dybtfligede såkaldt høvlformede blade og store gule kurve enligt på tykke hule skafter; de modne frugter danner med deres fnug et meget luftigt kuglerundt hoved om frugtstanden.

Løvetand 1546ff er oprindelig næppe et folkeligt navn, det skyldes de hugtandfligede blade (1). *Mælkebøtte* o. 1835ff, kendt i formen *fandens mælkebøtte* fra 1805 (Adam Oehlenschlä-

Mælkebøtte.
Flora Danica, 1777.

ger's Aladdin), navnet skyldes dels plantens hvide saft, dels den nøgne tjavsede frugtbinds lighed med skindlåget på mælkespand af træ (for at hindre mælken i at skvulpe over), således som det endnu bruges på Færøerne, jf. nedenfor; mælkesaften »ser så tiltalende ud, men smager så bittert, sådan som fanden selv vist i virkeligheden« (2).

Ingen anden blomst i vor flora har fået så mange folkelige tilnavne (ca. 125); dyrenavne som forled er oftest nedsættende, og fanden, trolld etc. hentyder til den massive optræden som frygter og ildeset ukrudt, ko (køer) skyldes mælkesaften. *Munkehoved* o. 1530–1826: den blege hvælvede frugtbund blev sammenlignet med munkens eller katolsk paters ragede isse, jf. *præstekrone* 1546–1820 og *munkekron* 1648, o. 1700; *harekål* 1648. *Løvetunge* 1648, 1672, *gåsetunge* 1648–1856, *troldkoneko* eller *-køer* 1648–o. 1880, *troldko* o. 1700, *munkehat* 1769, *smørblomst* 1769–o. 1870, *hundetand* 1770, *koblo* 1775, Agersø og øerne i Smålandshavet; *fransk salat* 1792, *svinekål* Vium MJylland 1775; N-Sjælland, *troldkoneleger* 1769–1919; Thy, *troldkællingmælk* 1798, *trolldomskøer* MJylland o. 1800–1880, *trolldomssurt* 1806–56, *trollemælk* 1810–1906, *fandens mælk* 1800-t, Fyn o. 1870; *hundeur* 1806ff; Fyn, Tåsinge, Strynø, *troldkone* Mors 1811ff, Thy o. 1870, Vendsyssel og Salling o. 1900, Als o. 1870, Sundeved, *fandens kærnemælk* 1860ff; Thy, Øjylland, Sjælland.

Loppeurt udbredt navn, i blomsterne ses ofte små sorte biller, af børn kaldt lopper eller lus, jf. *lopperose* bl.a. SVjylland, SFyn og *loppeblomst* bl.a. NSjælland. *Trolldheks* og *troldblomst* Jylland, *trolldens kærnestav* Angel, Als: den flade kurv med udstående smalle kroner er sammenlignet med kærnestavens nedre ende (»plaskeren«), sml. vortemælk bd. 2; *troldkoneblomst* Sundeved, Als, *troldkonestav* Sundeved, *trolldrose* Sønderjylland, Fanø, SFyn o. 1880, *onde blomst(er)* SSlesvig o. 1890, *bibblomst* SSlesvig o. 1860, Himmerland, NVSjælland, *hundetunge* Angel, *kukmandssøde* Koldingegnen o. 1860, *loke-* eller *lokkeleger* Lem VJylland, lok måske i betydningen garndukke eller høtot, *fandens sugepatter* Skanderborg, *mælkeurt* Skanderborg og MFyn, Odsherred, Bornholm, *trolldurt* Øjylland, *svineurt* Arhuseggen og Samsø, *troldkælling* Himmerland, Hanherred; *skrædder*, *-frø* Ålborgeggen o. 1890, Fyn, København, Bornholm, »frøene« er »lette som en skrædder«, indgik desuden i børns orakler om nyt tøj (s. 230); *troldkvinde* Vendsyssel, *splitter* Samsø o. 1890ff

af børneleg (s. 232), *katteurt* Samsø, Tunø, *bremseblomst* Fyn, blomsterne meget søgt af bier o.a. insekter, der kaldes bremses, *lænkeblomst* Fyn og Lolland o. 1870, Thy, NVSjælland, *lænkeurt* Ærø o. 1870, NFyn, Birkholm ved Tåsinge, efter børneleg med blomsterskafterne (s. 231f); *rakkerurt* Ærø o. 1870, Fyn, Langeland, *snogeurt* Langeland, *tudseurt* Sejerø 1894, *skørtidsel* Sjælland, Falster, *skademælk* NVSjælland, *fnatblomst* NSjælland, Holmsland (1919), *fladtidsel* Amager, efter den ofte udbredte bladrosen, *svinetidsel* Skodsborg, *kourt* Askø, ØMøn – ædes gerne af svin og køer og skal stimulere mælkeydelsen; *krus øl* Falster o. 1890: frugtstanden måske sammenlignet med skum på øl, eller efter børneleg (s. 232), *ugler* Stubbekøbing om frugtstandene, måske i betydningen langskaflet støvekost med rund fjerduk; *svinemælk*, *-mælde* og *sildon* Lolland o. 1860, sml. *svaleurt* bd. 2, *gule urter* og *pyseurt* Bornholm, til pys = dun. – *Hundelænker* og *Sankt Gertrud* 1894 (om frugtstanden) – helgeninden blev sat i forbindelse med planten, fordi fnokken på »frøet« minder om uld og »Gertrud og Benedikt blander til god kofte« (af vadmæl = hvid uld blandet med mørk): snevej St. Gertruds dag 17/3 og tøjvej (mørkt og sølet) St. Benedikts dag 21/3 varslende et år med rigelig uld på fårene; se under børnelege s. 231. *Pestrod* og *apostelrod* – således forlangt på apoteker.

Noteret efter o. 1900: *djævelsblomst* og *hundebloomst* Engel, *trolldkonens kærnestav* Sønderjylland, se ovenfor, *troldkærneblomst* Åbenrå, *troldblomme* Rømø, *kukmandsrose* Vonsbæk, *bussemandsblade* Årø (1921), navnet skulle måske skræmme børn fra at lege med den »giftige« plante, *vortemælk* MJylland, *fandens kærnestav* M og Øjylland, *sourt* Øjylland o. 1900, *kaninblade* Århus, *fandens malkeko* eller *-køer*, Århus-egnen, Djursland, Sjælland, *lusekonge* NJylland hentyder til frøene, *snotblomst* Himmerland, Thy sigter til den klæbrige mælkesaft, *troldhætte* Vendsyssel o. 1900, *trympelblad* Fur måske til oldnord. *trumba* = rør (blomsterstilken), *majmånedsbloomst* Læsø, *osteurt* Anholt, *fandens ko* eller *køer*, *mælkerose* Fyn, *faldskærm(e)* Bogen (om frøene), *onde urter* NØFyn, *fandens urt*, *-rose* N og VFyn, *katteblomst* VFyn, Bornholm, *kærnerose*, *kærnemælksrose*, *kærnemælksurt*, *lænkerose*, *gule roser* og (1920) *mellemandsbloomst* SFyn, blomsterne lukker sig ved mellemmadstid om eftermiddagen; *snogebloomst*, *-urt* SFyn, Langeland, *kærnestav* Langeland, se ovenfor, *skræme(r)* Langeland betegner også et børneinstrument (s. 232) *mælde* Lyø, Ærø, *skør-*

mælde Agersø, *skadeurt* Odsherred, *ønskeblomst* Lundtofte NSjælland o. 1910, anvendt til orakel (s. 230), *fnatblade* NSjælland (1926) og *fnaturt* Slangerup, saften skal kunne give udslæt, navnet i øvrigt nedsættende ligesom *rosurt* Kgs. Lyngby; *ulvemælk* København o. 1920, *mælkeblomst* og *uldhoved* MSjælland, *mælketidsel* VSjælland, Bornholm, *gåseurt* Tune ØSjælland, *kærneblomst* Fakse, *loppeurt* Møn, børn advares mod at lege med blomsterne, der giver dem lopper eller lus; *snaps* Falster, af børneleg (s. 232).

Svenske roser 1910 er nedsættende, *fnatbøtte* 1922; *bøtteslikker* klog mands navn til planten (Lolland); *luseblomst* 1926ff og *lusestøtte* 1943, *dunbolle(r)*, *solblomst*, *Vorherres solblomst* (Hilmar Wulff; 2), *kvindesagssymbol* (sml. s. 234) (3). Færøerne: *hagasólja* (o. 1780 til høgeurt) fællesnavn for lignende gule kurveblomster, *haga* = udmark, *sólja* til *sól* = sol, også om ranunkel og kabbeleje med gule blomster; *tirilshattur* o. 1780ff til tiril eller tyril = pind med fastgjorte svineborster til at piske mælk eller fløde med, *hattur* = hat; *ullakona* 'uldkone' om den afblomstrede plante; *biðigras*, *-skinn* 1908ff (men ældre) især om den afblæste frugtstand, til *biði* = mælkekar eller -bøtte, og 'skind' af lam, sml. ovenfor (4). – Grønland: *assorut* (5).

LITTERATUR: (1) 285 1910,563f; (2) 993 18; (3) 689 2,682ff og 3,826; 488i 6,2,214; 228e 2,811; 830 3,234; 64 7/5 1938; 488 9,76; 418 44; 359 17,1907, 175 (plattysk); 634 12680 og 18754; 835 8; 107; (4) 751 28,63,179,185; 947 8,1928,76f; (5) 521 94,212.

LÆGEMIDLER; MOD TROLDDOM

Henrik Smid 1546ff (1): »Jeg véd næppe noget kosteligere eller dyrebare vand end det, som brændes [destilleres] af denne urt, til at bruge i hede sygdomme og brændende koldesyger [malaria]«, det stiller smerter og hoste, beroliger, køler. Saften er god for maveonde, destillat heraf endnu bedre; destillat af urt og rod til badning af plettede øjne, saften hjælper for svagsynede øjne. Den friske urt eller klud vædet i destillat heraf stiller smerter i bylder og lemmer, som plages af hede. Kvinderne plejer at vaske ansigtet med destillatet for at få en klar teint og fjerne røde pletter.

Roden og hele planten anføres i farmakopeen 1772. Roden sælges stadig på nogle apoteker. Planten er det bedste blodrensende og fordelende middel (1761; 2), har opløsende, urindrivende, afførende og fortyndende egenskaber (1806; 3), de unge blade spist som salat om foråret virker urindrivende og feberstillende (1837; 4).

Afkog af mælkebøttens rod blev bl. a. anvendt som afførende middel. Natstol af fyrretræ. Dansk Folkemuseum, Brede.

Roden indgår i en brystte (o. 1820; 5), gammel kone på Hindsholm NFyn sagde, at afkog af planten hjalp for brystsyge = tuberkulose (1916; 6).

Te af de tørre rødder drikkes mod gigt (1809; 7), blomsterne som omslag trækker gigt ud af kroppen (10); roden er bestanddel af te mod vattersot og »modso« (o. 1820; 5).

Man drak et afkog for mave- og nyrelidelser (MFyn; 11), tarmgæring og diarré (Bov Sønderjylland o. 1880; 12), te af rødderne mod sure opstød, leverlidelser m.m. (Thistedegnen; 13), ekstrakt af de friske rødder anvendes endnu som urindrivende og mildt afførende middel (14).

Mod gulsot drikkes plantens saft eller endnu bedre dekokt af rødder og blade (1761; 15), det hjælper mod forstoppelse i leveren og således mod gulsot (1837; 4) eller saften indtages (16). Te af roden drikkes mod hoste (Thy; 13).

Lægges med gule liljer og »græspile« i pose ved kinden ud for smertende tand (17). Vil kopperne (efter vaccinationen) ikke »slå an«, gnider man lidt af mælkesaften på stedet (Vendsyssel; 18), den smøres også på rifter o.a. små sår (19). Fik man saften på sig, kunne den give vorter, der aldrig forsvandt, men den kunne også fordrive gamle vorter (Horsenseggen; 20). Ekstrakt af løvetand indgår i et vortemiddel (1805; 21), over det meste af landet har man ment, at saften fjerner vorter (22), ligtorne (Jylland; 23) og

fregner (Falster; 24). Afkog modvirker forstoppelse, eksem og blodmangel, er en god skintonic (25).

Græsser heste, hvor der gror mange løvetand, får de ikke hoste og deres galdesten forsvinder i løbet af fire uger (1761; 15). Bladene nævnes blandt råd mod forfængelighed (26), »løverod« stikkes gennem et øre på stivsyg gris (NFyn; 27), sml. nysered bd. 2.

Færøerne: saften smøres på vorter (28). – Grønland: den rå rod spises som rensende middel mod udslæt (1914; 29).

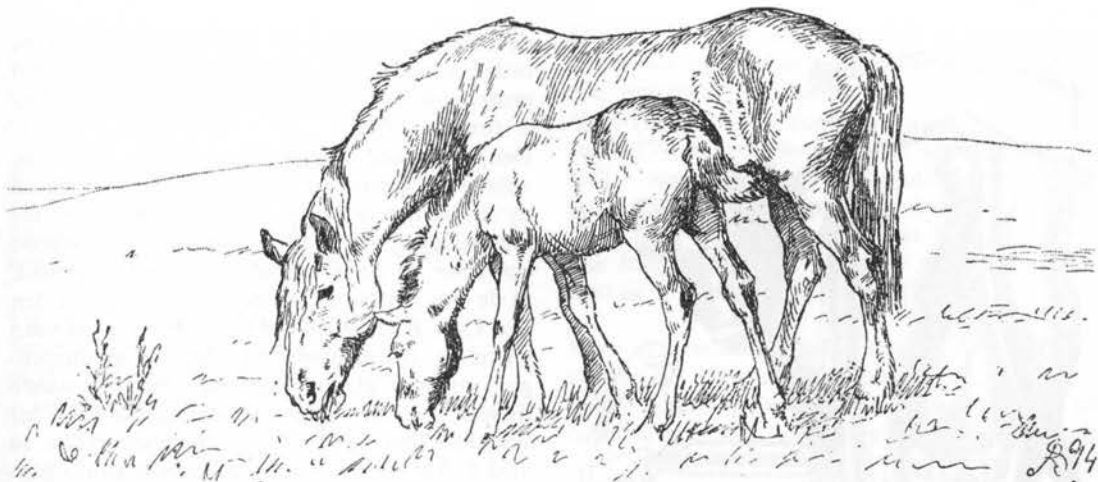
Roden opgravet i jomfruens tegn og hængt om halsen på dyr og mennesker hjælper for ondt i øjnene; som værn mod børnekopper og deraf følgende blindhed bindes »apostelrødder«, skabioser og ruderod om barnets hals (30), bæres den tørre rod er man beskyttet mod alle onde magter og smitsomme sygdomme (31).

Æder køerne »troldkoneblomster« med højet, kan man ikke få smør af mælken (32). Trolde bruger saften til at koge en tryllesalve af (Svendborgegnen; 20), onde folk kan med denne urt malke andre folks køer og tilegne sig smørret (33). Giver fløden ikke smør, kan mælkesaften eller blomsterne i fløden ophæve forhekselsen; alt, hvad man gnider med saften (f.eks. mælkekar) lader sig ikke forhekse, hældt i berusende drik mister denne sin kraft (Jylland; 34).

LITTERATUR: (1) 841 1577,34; (2) 925 222f; (3) 398 1806,719 og 1821,813; (4) 718 1837,189; (5) 488 o 85,209,293; (6) 161 1906/23:911; (7) 880 1809,50; (10) 830 3,1886,174 og 8,1887,107; 19 200; (11) 634 12180; (12) 634 12022; (13) 634 17630; (14) 599b 2, 88; (15) 696 261f; (16) 186 11; (17) 488 o 92; 82 59; (18) 634 17688; (19) 730 36; 107 1946 (NFyn); (20) 830 8,1887,44; (21) 182 3,1,142; (22) 328e 122; 760 524; 634 12022; (23) 634 12248 (VJyll.), 19188 (Himmerl.); (24) 865 195; (25) 380 nr. 23,1967; (26) 82 110; (27) 634 10905,11991; (28) 752 88; (29) 193 1914, 46; (30) 488 o 99,154; (31) 830 3,1885,174 og 8,107; 19 199f; (32) 488 9,1888,76 jf. 1,149f; (33) 466 167; 19 199; (34) 830 3,1885,174; 5,107 og 8,44; 161 1906/23:3302; 19 199f.

KAFFESURROGAT O.A. ANVENDELSE

Pælerodens anvendelse som kaffesurrogat nævnes i dansk litteratur efter o. 1800. Under Napoleonskrigen 1807–14 levede mange fattigfolk i København om foråret af at samle og rense rødderne, der i lispundvis (å 8 kg) solgtes til fabrik-

En del af græsmarkens flora var mælkebøtter, der regnedes for sundt foder til heste. Tegning af J. Resen-Strup i »Billedbog for større Børn«, 1894.

ker, som ristede og pulveriserede dem til vidersalg hos urtekræmmere, prisen var 4 mark pundet (vestindisk kaffe kostede 10 mark). Udenfor hovedstaden brugte man mest brændte knuste rugkærner eller ærter, enkelte benyttede agern (1). 1837 hedder det, at roden i den senere tid er blevet anvendt som kaffeerstatning, »og det var at ønske, at den aldeles kunne afløse den langvejs indførte kaffe, hvorved landet ville ikke alene spare mange udgifter, men ej heller i fremtiden få en så skrækkelig mængde nervesyge individer, som nu eksisterer som følge af overdreven kaffenydelse« (2). O. 1860 opgravede drenge fra Nykøbing F. løvetandsrødder til Sidenius' cikoriefabrik (3); fra Ålborgegnen og SVJylland oplyses, at man o. 1880–90 samler og tørrer rødderne til kaffeerstatning (4). Efter århundredskiftet blev »løvetand« næppe drukket bortset fra lejlighedsvis under de to verdenskrige. Den gav kaffen en gennemtrængende smag, som var mange imod.

Om foråret samles de unge og endnu lyse blade til salat (1761; 5); bladene giver en fortræffelig salat, blomsterknopperne kan syltes som kapers (6), de spanske soldater 1808 på Fyn og Langeland lavede af bladene en salat med olie, eddike og peber (7). Bladene kommes undertiden som drøjelse i kålretter (SVJylland o. 1900; 8), nye eller blegede blade spises som råkostsalat.

Man sætter blomsterne på øl for at det ikke skal blive surt (Fredericiaegnen; 9). Der kan af blomsterne brygges en løvetandsvin (10).

Når skråtobakken slipper op, klarer nogle sig med blade af fandens mælkebøtte, roden skal også kunne bruges (Himmerland; 11).

Planten siges at give køernes mælk en besk smag (Bornholm 1700-t; 12); bladene plukkes eller mejes med le til kaniner og høns, ja »dyrkes«, hvor de ikke findes i naturen (13).

Færøerne: de første blade spises som en sund salat, blomsterne bruges til at farve gult med (1800; 14).

Under 2. verdenskrig forskrev »Dansk Arbejdes«s erstatningsvareudvalg en portion frø af en særlig kautsjukholdig asiatisk løvetand-art, *Taraxacum koksagyz*, til prøvedyrkning på statens forsøgsstation i Årslev 1943–45 (15). Planten

Announce i »Københavns kongelige Adressecomptoirs Efterretninger« 4-8-1834 i anledning af C. F. Richs overtagelse af en løvetandskaffe-fabrik.

Løvetands-Fabrik.

Denne særdeles fordeelagtigen bekjendte Løvetands-Fabrik, som min salig Fader, Capt. Høyer, og senere afdøde Moder, i mange Aar har drevet i St. Pedersstrædet Nr. 136, har jeg, formedelst anden Bestemmelse, overdraget til Hr. Urtekræmmer E. F. Rich, der i enhver Henseende vedbliver at følge vores Behandlingsmaade ved Fabrikationen, hvorfor jeg tager mig den Frihed at anbefale hans Fabrikat til vore hidtil havte ærede Handelsvenner.

L. N. Cadovius.

I Anledning af Ovenstaaende tager jeg mig den Frihed at anbefale mit Løvetands-Fabrik, hvis Fabrikat jeg stedse skal sørge for at kunne vinde samme Titro, som S. T. Capitain Høyers, hvorfor jeg tager mig den ærbødige Frihed at anbefale mig saavel til Hr. Høyers Kunder, som til mine Handelsvenner og Bekjendtere, der maatte bære mig med deres Søgnings.

Fabrikten, saavel som Udsalget forbliver fremdeles paa ovennævnte Sted.

Kjøbenhavn, den 1ste August, 1884.

Ærbødigst:

E. F. Rich.